

EKOSİSTEM YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLKESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Neslihan SEÇGİN

Araştırma Makalesi

Doktora Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı, neslihansecgin@klu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-6555-0271.

ÖZET

Çalışmamızda çevre hukukunun temel ilkelerinden biri olan sürdürülebilir kalkınma ilkesi, ekosistem yaklaşımı bağlamında irdelenecektir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımı ve tarihi gelişimi ile sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve hedefleri ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ekosistem yaklaşımının tanımı, ilkeleri ve ekosistem yaklaşımı-hukuk ilişkisi ele alınacaktır. Ekosistem yaklaşımı içerisinde ekoloji kavramı hakkında genel bilgiler verilerek ekolojinin siyaset ve felsefe ile ilişkisi irdelenecektir. Son olarak ekosistem yaklaşımı perspektifinden sürdürülebilir kalkınma ilkesine ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

ANAHTAR KELİMELE: Çevre Hukuku, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Ekoloji, Ekosistem, Ekosistem Yaklaşımı

İntihal / Plagiarizm: Bu makale intihal programında taranmış olup en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

DOI: 10.62124/kluhd.1568875.

EVALUATION OF THE PRINCIPLE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT FROM THE PERSPECTIVE OF ECOSYSTEM APPROACH

Neslihan SEÇGİN

Research Article

PhD Student, Kırklareli University, Institute of Social Sciences, Department of Public Law, Research Assistant, Kırklareli University, Faculty of Law, Department of Public Law, Department of Philosophy and Sociology of Law, neslihansecgin@klu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-6555-0271.

ABSTRACT

In our study, the principle of sustainable development, which is one of the basic principles of environmental law, will be analysed within the framework of the ecosystem approach. In this framework, in the first part of

the study, the definition and historical development of the concept of sustainable development and the principles and objectives of sustainable development will be discussed. In the second part of the study, the definition and principles of the ecosystem approach and the relationship between ecosystem approach and law will be discussed. General information about the concept of ecology within the ecosystem approach will be given and the relationship of ecology with politics and philosophy will be examined. Finally, an evaluation will be made on the principle of sustainable development from the perspective of the ecosystem approach.

KEYWORDS: Environmental Law, Sustainability, Sustainable Development, Ecology, Ecosystem, Ecosystem Approach

GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, çevre hukuku ve uluslararası hukuk alanlarında 1990'lı yılların başından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Kavramın içerdiği konuların hukuki belgelerde yer alması, çok daha eski zamanlara dayansa da kavramın tanımlanması ve ilke haline dönüşmesinin 1987 Brundtland Raporu ile gerçekleştiği ifade edilmektedir¹. İlkenin içeriği ve niteliği konusunda uzlaşa sağlanamamış olması, ilkenin farklı kesimler tarafından farklı şekillerde yorumlanmasına neden olmuştur². Çevre ve kalkınma arasında dengenin sağlanması hedefinin gerçekleştirilebilmesi için rehber niteliğinde olan ilke, hem ekonomik gerekleri hem de ekolojik gerekleri gözetmektedir³.

Sürdürülebilirliğe duyulan ihtiyaç, çok eski zamanlardan beri pek çok medeniyette kabul görmüş olup günümüzde de önemini korumaktadır⁴. Her ne kadar 1987'de Brundtland Raporuna kadar tanımı yapılmamış olsa da ilkenin uluslararası hukukta önemli bir konumu bulunmaktadır. Nitekim ilke, on

¹ Philippe Sands ve diğerleri, Principles of International Environmental Law (Cambridge University Press 2012) 206 vd., Oya Boyar, "Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma" (2020) 78 (4) İHM 1921.

² Ahmet Mithat Güneş, Çevre Hukuku (5. Bası, Adalet Yayınevi 2023) 78.

³ Güneş (n 2) 84.

⁴ Uluslararası Adalet Divanının "Gabçikovo-Nagymaros davasına ilişkin görüşte sürdürülebilir kalkınmaya dair izlerin Asya ve Orta Doğu'dan Avrupa, Afrika ve Amerika ile Avustralya'ya kadar pek çok bölgede toplumların uygulamalarında görüldüğü vurgulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başkan Yardımcısı Weeramantry'nin Görüşü; <<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-03-EN.pdf>>, Meltem Sarıbeyoğlu Skalar, Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma (Beta Yayınevi 2015) 17.

dokuzuncu yüzyılın sonlarında Bering Denizindeki fokların korunması konusundaki uyuşmazlığa ilişkin Bering Denizi Tahkiminden⁵ 1960'lardaki tarım ilacı kullanımının çevre üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin tartışmalar sonucunda kabul edilen 1962 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararına⁶ ve 1972 tarihli Stockholm Bildirgesine⁷ kadar pek çok uluslararası uyuşmazlıkta, tartışmada ve sözleşmede odak noktası olmuştur⁸. Tarihsel süreçte uluslararası anlaşmalarda, bildirgelerde, zirvelerde ve düzenlenen konferanslar sonucunda ilan edilen nihai raporlarda sürdürülebilir kalkınma ilkesi yer almıştır ve almaya devam etmektedir. Bu bağlamda günümüz çevre hukukunda; etkisi gün geçtikçe artan çevre sorunları, biyolojik çeşitlilik kaybı, iklim değişikliği ve doğal kaynakların tükenmesi gibi kritik meseleler ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, yalnızca sürdürülebilir kalkınma ilkesinin değil, bu ilkenin yasal düzenlemelerle uyumlu hale getirilmesinin de önemi görülebilecektir.

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLKESİ

A. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA: TANIMI VE KAVRAMIN İLKE HALİNE GELME SÜRECİ

Sürdürülebilir kalkınmanın ayrıntılı ve yaygın kabul gören tek bir tanımı olmamakla beraber kavram, mevcut ve gelecekteki insan nesillerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları ile doğal çevrenin korunması veya aşırı zarar görmesinin önlenmesi zorunluluğunu dengelemeye çalışan sosyal, ekonomik ve çevresel planlama yaklaşımı olarak ifade edilebilir⁹. Sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin belirsizlikler farklı kesimlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kavram, sanayileşmiş ülkelerce çevreyle barışık bir kalkınma modeli olarak kabul

⁵ Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 17-18.

⁶ Kararın tam metni için bkz. <<https://digitallibrary.un.org/record/204288?v=pdf>>

⁷ Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 21 vd.

⁸ Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 17 vd.

⁹“Sustainable development” konu başlığı, <<https://www.britannica.com/topic/sustainable-development>>

edilmekte fakat kavrama şüpheyle yaklaşan gelişmekte olan ülkelerce kendilerine kapitalist ülkeler tarafından dayatılan yeni sömürü aracı olarak görülmektedir¹⁰.

Sürdürülebilir kalkınma kavramını oluşturan “kalkınma”yı insanlar ve yaşadıkları toplumlar için yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik kolektif bir değişim süreci olarak tanımlamak mümkündür¹¹. Bu doğrultuda “kalkınma” yalnızca ekonomik büyümeyi değil sosyal ve kültürel açıdan ilerlemeyi de kapsamaktadır¹². Nitekim ekonomik büyüme, nicel olarak genişlemeyi içerirken ekonomik kalkınma kalite açısından yani nitel olarak daha iyi hale gelmeyi içerir. Dolayısıyla ekonomik kalkınmada toplam enerji ve madde tüketimi arttırılmadan, sürdürülebilirlik için uygun olan düzeyin üzerine çıkmadan gerçekleşen bir iyileşme hali söz konusudur¹³. Özetle sürdürülebilir kalkınma doğal kaynakların korunması ile ekonomik büyüme arasında dengenin kurulması amacını taşımaktadır¹⁴. “Sürdürülebilirlik” ise kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel olarak sağlam, uzun vadeli ve dolayısıyla kalıcı olması ihtiyacına atıfta bulunmaktadır. Kalkınmanın sürdürülebilir olması için ön koşul, doğal kaynakların ve çevrenin korunmasıdır. Ayrıca kaynakların sınırlı ve tükenbilir olması akılcı kullanımı gerektirmiş ve böylelikle çevre ekseninde sürdürülebilirlik kavramı kalkınmayla ilişkilendirilerek sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır¹⁵. Uluslararası hukuk açısından sürdürülebilir kalkınma kavramı; ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevre koruma hedefleri

¹⁰ Güneş (n 2) 78.

¹¹ Environmental Law Principles Sustainable Development, s. 1.

<<https://events.development.asia/system/files/materials/2016/12/201612-environmental-law-principles-sustainable-development.pdf>>

¹² Ekonomik büyüme ile kalkınma farklı kavramları ifade etmekte olup ekonomik büyümeyle birlikte yoksullaşmanın, kültürel gerilemenin veya ekolojik yıkımların da oluşması mümkündür. Bkz. Güneş (n 2) 85.

¹³ Eugene P. Odum ve Gary W. Barrett, Ekoloji'nin Temel İlkeleri, Kani Işık (çev) (Palme Yayıncılık 2008) 468.

¹⁴ Başak Başoğlu, Çevre Zararlarından Doğan Hukuki Sorumluluk (Vedat Kitapçılık 2016) 32.

¹⁵ Nükhet Yılmaz Turgut, Çevre Politikası ve Hukuku (2. Bası, İmaj Yayınevi 2012) 95.

doğrultusunda hem şimdiki nesillerin hem de gelecek nesillerin yararına yaşam kalitesinin katılımcı şekilde iyileştirilmesine yönelik uyum, uzlaşma ve entegrasyonu gerektirmektedir¹⁶.

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik yönü; kesintisiz olarak mal ve hizmet üretiminin yapılabilmesini, kamu borçlarının ve dış borcun yönetilebilir düzeylerde kalmasının kontrol edilebilmesini ve tarım veya sanayi üretimini olumsuz etkileyen büyük sektörel dengesizliklerden kaçınabilmeyi ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel yönü, yenilenebilir kaynakların aşırı kullanımından kaçınmayı ve yenilenemeyen kaynakların yalnızca yeterli ikame yatırımları yapıldığı sürece tüketilmesini ifade etmektedir. Böylelikle biyolojik çeşitlilik ile dengenin ve genelde ekonomik kaynaklar sınıflandırmasına dahil edilmeyen diğer ekosistem fonksiyonlarının korunması da mümkün olacaktır. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal yönü ise dağıtımda eşitliği, sağlık ve eğitim hizmetlerini, toplumsal cinsiyet eşitliğini, siyasi hesap verebilirliği ve katılımı içeren yeterli sosyal hizmetlerin sağlanmasını ifade etmektedir¹⁷.

Kavramın küresel geçerlilik kazanması eski Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın başkanlığında toplanan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun ("*World Commission on Environment and Development*") "*Ortak Geleceğimiz*" ("*Our Common Future*") ya da "Brundtland Raporu" (1987) olarak adlandırılan raporunda yer alması ve BM Çevre ve Kalkınma Konferansı/1992 Rio Zirvesi ile mümkün olmuştur¹⁸. Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma kavramı

---

¹⁶ Environmental Law Principles, 1.

¹⁷ Yasemin Gedik, 'Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma', (2020) 3 (3) International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences 196, 197.

¹⁸ Marie-Claire Cordonier Segger ve Ashfaq Khalfan, Sustainable Development Law Principles, Practices and Prospects (Oxford University Press, 2004) 15. Rio Zirvesi'nin toplanma amacı gezegenimizin kirlilikten, yoksulluktan ve kaynakların israfından kurtarılmasına katkı sağlayan uluslararası antlaşmaların yapılmasıdır. Fakat ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarının etkisiyle toplantı sonunda çok az konuda uzlaşma

“Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” şeklinde ifade edilmiştir¹⁹.

Bunun yanında kavram; raporda yer aldığı tarihten itibaren ekonomik, sosyal ve çevresel hukuk politikaları ve yasalar arasında denge sağlanmasına yönelik küresel çalışmalarda da önemli yer edinmiştir²⁰. Raporda kalkınma ve çevre arasında yok sayılmayacak düzeyde bir uyumsuzluk bulunduğu vurgulanmıştır. Bu uyumsuzluğun ortadan kaldırılabilmesi için, ekonomik kalkınma ile ekolojik gerekler arasındaki dengenin sürdürülebilir kalkınma ilkesi temel alınarak kurulması gerekmektedir²¹.

Kavramın küresel geçerlilik kazanmasına katkı sağlayan bir diğer toplantı olan Rio Zirvesi, pek çok devletin ve farklı kesimlerin geniş katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Konferans sonunda Rio Bildirgesi başta olmak üzere çeşitli prensipler ve sözleşmeler kabul edilmiş olup bu belgelerin ortak noktası gelişme politikalarında sürdürülebilir kalkınmanın temel alınacağına açıkça belirtilmesi olmuştur²². Rio Bildirgesi, yeryüzü kaynaklarının iyi işletilmesi hedefine yönelmiş ve ülkelere çevre politikaları konusunda rehberlik yapmayı hedeflemiştir. Bir ülkenin faaliyetlerinin diğer ülkelerin doğasına zarar vermeyeceği güvencesini getiren bildirme, sürdürülebilir kalkınma bağlamında gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına öncelik vermiştir²³. Yirmi yedi ilkedden

---

sağlanmıştır. Buna karşılık toplantı, gelecek dönemlerde yapılacak iş birlikleri açısından olumlu bir adım olarak görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Odum ve Barrett (n 13) 468.

¹⁹ Kavramın çeşitli boyutları olan daha geniş bir kavram olarak ele alınması gerektiği görüşü hakkında bkz. İlhan Tekeli ve Anlı Ataöv, *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017) 15.

²⁰Rapor metni için bkz. <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>>

²¹ Güneş (n 2) 80.

²² Güneş (n 2) 45.

²³ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Çevre Hakkı* (İletişim Yayınları 1996) 107, 108. Diğer yandan gelişmiş ülkelerin kapitalizm-çevre sorunları arasındaki ilişkiyi sorgulamaya yanaşmamaları nedeniyle metinlerde uluslararası ticaret ve çok uluslu şirketlere ilişkin

oluşan Rio Bildirgesinin ilk maddesinde insanların sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde yer aldığı belirtilerek doğayla uyum içinde, sağlıklı ve üretken bir yaşam sürme haklarının bulunduğu düzenlenmiştir. Bildirgenin dördüncü maddesinde ise çevrenin korunmasının kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olması gerektiği ve sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulu olduğu belirtilmiştir²⁴. Bunun yanında konferans sonunda kabul edilen belgelerden “Gündem 21” metni²⁵, yirmi birinci yüzyılın çevre-kalkınma ilişkilerinin yönlendirilmesi amacını taşıyan “İklim Değişikliği Sözleşmesi” sera gazlarının üretiminin iklim değişimi üzerindeki etkileri nedeniyle sınırlandırılması gerektiğini vurgulamış ve “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” biyolojik türlerin zenginliğinin korunmasını öngörmüştür. Tüm bunlar 2002’de Johannesburg’da düzenlenen çevre zirvesinin de gündeminde yer almıştır²⁶. Ayrıca BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu, dünya çapında sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılabilmesi için tüm insanların gezegenin ekolojik sınırlarına saygı göstermesi gerektiğini ve enerji tüketimiyle aşırı demografik büyümeye dikkat edilmesinin önemini vurgulamıştır. Bunun yanında sürdürülebilir kalkınma; kaynakların işletilmesi, gelişmenin yönlendirilmesi ve yatırım tercihleri aracılığıyla kurumsal değişimin hem günümüzün hem de geleceğin gereksinimlerine göre belirlendiği bir gelişim sürecini ifade etmektedir²⁷.

Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında 2002 yılında Johannesburg/Güney Afrika’da düzenlenen BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+10

---

düzenlemeler yapılamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Turgut (n 15) 96-97.

²⁴ Başoğlu (n 14) 32. Rio Bildirgesinin tam metni için bkz. <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf>

²⁵ Gündem 21 metni hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 33 vd.

²⁶ Mine Kışlalıoğlu ve Fikret Berkes, Çevre ve Ekoloji (15. Bası, Remzi Kitabevi 2017) 265.

²⁷ Kaboğlu (n 23) 24.

Zirvesi)²⁸; sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı olan ekonomik büyüme (ekonomik yön), çevrenin korunması (çevresel yön) ve sosyal adalet (sosyal yön) arasında tutarlılığın ve entegrasyonun sağlanması çağrısı yapmak üzere toplanmıştır²⁹. Toplantıda delegeler, yoksulluğun azaltılması ve doğal kaynakların korunması amaçlarını taşıyan bir eylem planı üzerinde anlaşmışlardır. Toplantı sonunda Brezilya ve Dünya Bankası elli milyon hektarı kapsayan tropik ormanların korunması konusunda anlaşmışlardır. Diğer yandan ABD, sağlık ve eğitim düzeylerinin artırılması ve yoksulluğun azaltılması için on milyar dolarlık hibe yapacağına ilişkin söz vermiş, Costa Rica ise kıyıda uzakta bulunan (offshore) petrol aramalarının durdurulacağını bildirmiştir³⁰. Konferansın ana gündem maddesi, 1992 Rio Zirvesi'nin öngördüğü hedeflerin gerçekleştirilmesine ilişkin aksaklıklar olsa da³¹ konferansta sürdürülebilir kalkınmanın küresel çerçevede gerçekleştirilmesine yönelik engeller de ele alınmıştır. Konferans sonunda eylem planının yanında Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi üzerinde de uzlaşmış olup bildirmede sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda verilen küresel taahhütler tekrarlanarak sürdürülebilir kalkınma ilkesinin hayata geçirilmesinde uluslararası iş birliğinin önemi vurgulanmıştır³².

Kavramın uluslararası açıdan bilinirliğinin artması Brundtland Raporu ile

²⁸ Zirveye; yüz doksan üç ülkeden -aralarında yüzden fazla devlet başkanının da bulunduğu- on bin temsilci, dokuz yüz yirmi beş akredite sivil toplum kuruluşundan sekiz bin doksan altı kişi ve yirmi iki binden fazla resmi delege katılmıştır. Cordonier Segger ve Khalfan (n 18) 15.

²⁹ Ibid. Johannesburg Belgelerine ilişkin ayrıntılı değerlendirme için bkz. Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 55 vd.

³⁰ Bunun yanında zirveye katılan delegeler ve bakanlar "Rio Prensipleri"ni bir defa daha onayladıkları konusunda anlaşmışlardır. Odum ve Barrett (n 13) 468.

³¹ Bu konferansa ilişkin önemli bir husus, hükümetlerin daha önce vermiş oldukları sözleri yerine getirmemeleri ve küresel çevre sorunlarının devam etmesi nedeniyle önceki konferanslardan farklı olarak odak noktasının uygulama planları olmasıdır. Ayrıca ülkeler arası işbirliği de ortaklıklar kavramı ekseninde vurgulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Turgut (n 15) 98.

³² Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi ve eylem planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş (n 2) 81-82.

gerçekleşmiş olsa da kavramın temelini oluşturan çevresel ilkelerin de yeni oluştuğunu ifade etmek mümkün değildir. Nitekim dünyanın taşıma kapasitesi dahilinde; insanlığın, doğal kaynakları hem mevcut talebi hem de gelecek nesillerin potansiyel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanması ve yönetmesi gerektiği uzun zamandır kabul edilmiş durumdadır³³. Bu noktada sürdürülebilirlik kavramı ile taşıma kapasitesi kavramının doğrudan ilişkili olduğunu belirtmek gerekmektedir³⁴. Zira taşıma kapasitesi kavramı, bir sistemin nüfusta meydana gelen artışı çevresel niteliği bozulmadan kaldırabileceği sınırı ifade etmektedir³⁵. Başka bir ifadeyle, “taşıma gücü” belirli bir ortamın koşullarında zorlanmadan yaşayabilecek olan en yüksek nüfusu ifade eder³⁶. Esasında ekosistemlerde, meydana gelen bir sorunun tüm sistemde aksaklık oluşturması engellenir ve ekosistem kendisini yeniler. Kapasitenin aşılması durumu, doğaya aşırı müdahale edilmesi sonucunda sorunun ciddi boyutlara ulaşması ve sistemin kendisini yenileme imkanının kalmaması anlamına gelmektedir³⁷. Bu doğrultuda on sekizinci yüzyılda, akademik tartışmalarda çevre ve kalkınma arasındaki temel bağlantıların varlığı kabul edilmiş ve ekonomik kalkınma üzerinde taşıma kapasitesi doğrultusunda çevresel kısıtlamaların getirilmesi önerilmiştir³⁸.

Tarihsel süreçte uluslararası sürdürülebilir kalkınma gündeminin tanınması ve iş

³³ Cordonier Segger ve Khalfan (n 18) 15.

³⁴ Odum ve Barrett (n 13) 130. Taşıma kapasitesi ile ilgili düzeyleri ifade eden optimal taşıma kapasitesi ve maksimum taşıma kapasitesi kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Odum ve Barrett (n 13) 128.

³⁵ Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, Çevre Terimleri Sözlüğü (İğdaş Yayınevi 1997) 84.

³⁶ “Taşıma kapasitesi” ifadesi yerine “taşıma gücü” ifadesini kullanan Kışlalıoğlu ve Berkes’e göre taşıma gücü kavramının kapsamına canlıların yaşam alanı ve besin kaynaklarından ortamın nemlilik koşulları ve toprak yapısına ve hatta ortamda yaşayan diğer tüm hayvan ve bitkilere kadar tüm unsurlar dahildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 122 vd.

³⁷ Yılmaz Turgut (n 15) 64, 65.

³⁸ David W. Pearce ve R. Kerry Turner, Economics of Natural Resources and the Environment (Johns Hopkins University Press 1990) 6, 7.

birliği stratejileri ile bağlayıcı kuralların müzakere edilerek geliştirilmesinde BM kritik bir rol oynamıştır³⁹. Sürdürülebilirlik; 1980'lerde uluslararası anlaşmaların merkezinde yer almaya başlamış ve bazı sivil toplum kuruluşları, işletmeler ve hükümetler için bir strateji hedefi olmuş, geniş uygulama yelpazesine sahip bir denge ve dayanıklılık felsefesi haline gelmiştir. Bu noktada “sürdürülebilirlik” kavramını “sürdürülebilir kalkınma” olarak yeniden tanımlayan ve sürdürülebilir kalkınmanın ilkelerini uluslararası anlaşmalara entegre eden BM, en büyük katkıyı yapmıştır. Böylelikle sürdürülebilir kalkınma siyasi bir gündemin ve bir ekolojik felsefenin parçası haline gelmiş ve kavramın temel ilkelerini incelemek, ölçmek ve ilerletmek için çok sayıda çerçeve, sistem ve model geliştirilmiştir⁴⁰. Bu kavramsal çerçeve, gelişmekte olan ülkelerin en önemli kaygılarından biri olan ekonomik ve sosyal kalkınmanın daha adil ve sürdürülebilir olmasını sağlama ihtiyacını da kapsamına dahil etmiştir⁴¹.

B. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLKELERİ VE BM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

Son yıllarda uluslararası hukukun sürdürülebilir kalkınmadaki rolü sıklıkla tartışılmakta olup bu hususta uluslararası anlaşmalarda, sürdürülebilir kalkınmanın bir hedef olarak ya da hedeflerin bir parçası olarak belirlenmesi etkili olmuştur. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin ilkelerin de, uluslararası hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku alanında etkileri görülmektedir. Uluslararası insan hakları hukuku ile sürdürülebilir kalkınma

³⁹ Örneğin; 1962 yılında BM Genel Kurulu, hükümetlerin ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında doğal kaynakların korunmasına yönelik tedbirler almasını öngören bir kararı kabul etmiş ve gelişmekte olan ülkelere bu konuda yardım sağlanması çağrısında bulunmuştur. 1968 yılında BM Genel Kurulu tarafından alınan ikinci bir kararla çevreyle ilgili sorunlara çözüm bulunacağı taahhüt edilmiştir. Konferans, çevrenin korunması alanında uluslararası iş birliğini tartışmak için bir forum sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cordonier Segger ve Khalfan (n 18) 16.

⁴⁰ Jeremy L. Caradonna, Sustainability-A History (Oxford University Press 2014) 137.

⁴¹ Cordonier Segger ve Khalfan (n 18) 17.

arasındaki ilişki, özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel hakların daha fazla tanınması, yoksulluğun azaltılması ve çevrenin korunması gibi konulara odaklanmaktadır⁴².

Sürdürülebilir kalkınma, kendine özgü usul unsurlarıyla desteklenen bir maddi ilkeler bütününe sahiptir ve bu ilkeler, uluslararası hukukta devletler için yükümlülükler ya da haklar doğuran normatif bir karakter taşımaktadır. Uluslararası hukukun yorumunda veya uygulanmasında rolü olan bu ilkeler; uluslararası çevresel, sosyal ve ekonomik normların kesiştiği noktalarda hukuka ve politikaya rehberlik etmektedir. Bununla birlikte; uluslararası müzakerelere, anlaşmalara ve mahkeme kararlarına yansıyan haklar ve normlar şeklinde, sürdürülebilir kalkınmanın daha tutarlı bir yasal çerçevesinin detaylandırılması faydalı olacaktır⁴³. Bu bağlamda Uluslararası Hukuk Derneği Sürdürülebilir Kalkınmanın Hukuki Yönleri Komitesi, 2002 Yeni Delhi Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesinde⁴⁴ yedi ilke belirlemiştir⁴⁵. Bu ilkeler şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1- Devletlerin doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını güvence altına alma görevi
- 2- Hakkaniyet ilkesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması
- 3- Ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi
- 4- İnsan sağlığı, doğal kaynaklar ve ekosistemlere ilişkin önlemler
- 5- Halkın katılımı, bilgi ve adalete erişim ilkesi

---

⁴² Ibid 95.

⁴³ Ibid 97.

⁴⁴ 2002 Yeni Delhi Deklarasyonunun tam metni için bkz.

<https://www.ila-hq.org/en_GB/documents/conference-resolution-english-newdelhi-2002-3>

⁴⁵ Bu ilkelerin sınırlayıcı olmadığı ve bir hareket noktası teşkil ettiği görüşü hakkında bkz. Cordonier Segger ve Khalfan (n 18) 98.

6- İyi yönetim ilkesi

7- Sosyal, ekonomik ve çevresel amaçlara ilişkin bütünleşme ve karşılıklı ilişki ilkesi⁴⁶.

Yeni Delhi Bildirgesinin ilkeleri, uluslararası sürdürülebilir kalkınma hukuku açısından genel bir çerçeve oluşturmakta ve alanın gelişimine dair akademik ve siyasi tartışmaların odak noktasını teşkil etmektedir⁴⁷.

Dengeli bir sürdürülebilir kalkınma politikasını hayata geçirmeye yönelik en iddialı girişimlerden biri de BM'nin "*Millenium Development Goals*" olarak adlandırılan milenyum kalkınma hedefleridir. BM üyesi tüm devletler, 2000 yılında oluşturulan ve 2015 yılına kadar dünya çapında ulaşılması beklenen sekiz kalkınma hedefine ulaşmayı taahhüt etmişlerdir⁴⁸. BM üyesi yüz seksen dokuz ülkenin liderlerinin BM Genel Merkezi'nde bir araya gelerek imzaladıkları Milenyum Deklarasyonu'nda belirlenen hedefler şu şekildedir: Aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, evrensel ilköğretime ulaşmak, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınları güçlendirmek, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığını iyileştirmek, HIV/AIDS ve sıtma ile diğer hastalıklarla mücadele, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirmek⁴⁹. Milenyum Kalkınma Hedefleri küresel bir anlaşmaya varmak için ortak bir dil sağlama konusunda devrim niteliğinde görülmüştür. Dünya, 2015 yılına kadar aşırı yoksulluk oranının yarıya indirilmesini içeren ilk hedefi gerçekleştirmiştir. Ancak ilerleyen dönemde çevresel sürdürülebilirlik, sosyal katılım ve ekonomik kalkınmanın eşit değerinde olduğu sürdürülebilir bir dünya

⁴⁶ <https://www.ila-hq.org/en_GB/documents/conference-resolution-english-newdelhi-2002-3>

⁴⁷ Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 102-103. Bildirgenin ilkeleri hakkında ayrıntılı bilgi ve ilkelerin kapsamlı değerlendirmesi için bkz. Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 110-167.

⁴⁸ Caradonna (n 40) 223.

⁴⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. "Millenium Development Goals" başlığı, >
<<https://www.sdgfund.org/m/dgs-sdgs>>

inşa etmeye odaklanılmıştır⁵⁰. Nihayetinde 2015'te Milenyum Kalkınma Hedeflerinin süresi sona erdiğinde, hedefler kısmen başarıya ulaşmış durumda olup bütünlükçü bir yapıyı benimseyen bu hedefler BM Genel Kurulu Açık Çalışma Grubuna sunulmuştur⁵¹.

Milenyum hedeflerinin taahhüt süresi devam ederken Haziran 2012'de Rio de Janeiro'da düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio +20⁵²), BM'nin en büyük organizasyonu niteliğini haizdir. Konferansın odak noktaları arasında sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yeşil ekonomiye geçilmesi ve uluslararası koordinasyonun sağlanması gibi amaçlar bulunmaktadır⁵³. Konferans ile 2015 hedeflerinin ötesinde küresel bir kalkınma çerçevesine uyacak yeni bir sürdürülebilir kalkınma hedefleri dizisi geliştirmek için bir süreç başlamıştır. Yeni ve insan merkezli bir kalkınma gündemi oluşturmak amacıyla küresel bir istişare süreci yürütülmüş; bu sürece Dünyanın dört bir yanından sivil toplum kuruluşları, vatandaşlar, bilim insanları, akademisyenler ve özel sektör aktif olarak katılmıştır. Konferans sonunda BM Genel Sekreterince konferansın istişare süreçlerinin sonuçlarına ilişkin bir sentez sunulmuştur. Sonrasında Temmuz 2014'te BM Genel Kurulu Açık Çalışma Grubu, Eylül 2015'te Genel Kurul'un onayına sunulmak üzere on yedi hedef içeren bir belge önermiştir⁵⁴. Bu

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 63.

⁵² Konferans, 1992 Rio konferansından 20 yıl sonra gerçekleştirildiği için Rio+20 olarak da anılmaktadır. Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 60.

⁵³ Konferans sonunda "İstedığımız Gelecek" başlıklı sonuç bildirgesi yayımlanmış olup bildirmede "yeşil ekonomi" kavramının karşılığına yer verilmemesi kavramın çevreci bir kavram olmadığı ve "kapitalist anlayışın yeşil makyajlı görünümü" olduğu kanısını oluşturmuştur. Bunun yanında bildirmede sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin uygulamadaki sorunlara yer verilmesine rağmen önceliğin ekonomi ve kalkınma konuları olduğu belirtilmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş (n 2) 82.

⁵⁴2030 Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yanında uygulama araçlarını, ulusal/bölgesel/küresel seviyelerde yapılması gerekenlere yer verilen raporun tam metni için bkz. <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/29/1/89/pdf/n1529189.pdf?token=4LcQAw3Jn68x2mlrWG&fe=true.>>

belge, yeni Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve 2015-2030 yıllarını kapsayan küresel kalkınma gündemi için zemin hazırlamıştır⁵⁵. BM'nin on yedi sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda birtakım gelişmeler olsa da henüz hedeflerin tamamlanması söz konusu değildir. Hedeflerin hayata geçirilmesi için atılması gereken bazı adımlar bulunmaktadır. Örneğin, ilk hedefin gerçekleştirilmesi yani yoksulluğa son verilmesi için 2030 yılına kadar nüfus artış hızının düşürülmesi ve büyüme hızının yükseltilmesi gerekmektedir. Ayrıca işgücü maliyetlerinin hafifletilmesi yoluyla işgücü piyasalarının etkin şekilde çalışmasının sağlanması da sürdürülebilir büyümenin gereklerindedir⁵⁶. Konferans sonunda kabul edilen sonuç bildirgesinde de vurgulandığı üzere

⁵⁵ Belgede yer alan ve on yedi maddeden oluşan amaçlar şunlardır:

1- Yoksulluğun her türlüsüne, her yerde son verilmesi. 2- Açlığa son vermek, gıda güvenliğini ve beslenmeyi iyileştirmek ve sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi. 3- Her yaşta, herkes için sağlıklı yaşamların sağlanması ve refahın teşvik edilmesi. 4- Kapsayıcı ve eşitlikçi kaliteli eğitimin sağlanması ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarının teşvik edilmesi. 5- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadın ve kız çocuklarının güçlendirilmesi. 6- Herkes için su ve sanitasyonun mevcudiyetinin ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması. 7- Herkes için uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimin sağlanması. 8- Sürekli, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işi teşvik etmek. 9- Dayanıklı altyapı inşa etmek, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi teşvik etmek ve yenilikçiliği desteklemek. 10- Ülke içinde ve ülkeler arasında eşitsizliğin azaltılması. 11- Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir hale getirmek. 12- Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının sağlanması. 13- İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele etmek için acilen harekete geçilmesi. 14- Sürdürülebilir kalkınma için okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılması. 15- Karasal ekosistemlerin korunması, restore edilmesi ve sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi, ormanların sürdürülebilir şekilde yönetilmesi, çölleşme ile mücadele edilmesi, arazi bozulmasının durdurulması ve tersine çevrilmesi ve biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulması. 16- Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkes için adalete erişimi sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak. 17- Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın yeniden canlandırılması. Bkz. "The Global Consultation of Sustainable Development Goals" başlığı; <<https://www.sdgfund.org/mdgs-sdgs>>

⁵⁶ Işın Çelebi, 50 Soruda Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Altınbaş Üniversitesi Yayınları 2019) 6.

yoksulluk, “dünyanın yüzleştiği en büyük küresel zorluk” olup sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için aşılması gereken bir basamaktır⁵⁷. Benzer şekilde açlığa son verilmesini içeren hedefin gerçekleştirilmesi için tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık alanlarında verimin ve çeşitliliğin artırılması yönünde faaliyetler gerçekleştirilmesi fayda sağlayabilecektir⁵⁸. Sağlıklı yaşamların sağlanması ve refahın teşvikine yönelik hedefin gerçekleştirilmesi için çevrenin de sağlıklı ve güvenli olması gerekmektedir⁵⁹. Bunların yanında, su kıtlığını önleyerek sanitasyonu sağlamak, enerjinin herkes için erişilebilir olması ve biyolojik çeşitlilik kaybının engellenmesi hedeflerine ulaşılması için bütünsel yaklaşım benimsenerek ekosistemlerin korunması gerekmektedir⁶⁰.

II. EKOSİSTEM YAKLAŞIMI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLİŞKİSİ

A. GENEL OLARAK

“Ekosistem” terimi ilk kez 1935’te İngiliz ekolog Sir Arthur G. Tansley tarafından kullanılmıştır. Bir ortamda yaşayan canlı organizmalar ve onları kuşatan cansız çevre, birbirleriyle ayrılamayacak kadar yakın etkileşim içindedir. Bu ortamdaki enerji akışı sistemde yer alan canlı ve cansız bileşenler arasında düzenli bir madde döngüsünü sağlar. Böylelikle işlevsel sistem birimleri olarak nitelendirilen ekosistemler oluşmaktadır⁶¹. Başka bir deyişle ekosistem, belirli sınırları bulunan, ekolojik sistem oluşturmak üzere bir araya gelerek birbirleriyle etkileşen canlı ve cansız bileşenlerden oluşan yapıdır⁶². Ekosistemde yer alan canlı öğelerden olan bitkiler, hayvanlar ve mikroorganizmalar, ekolojik görevlerine göre üreticiler, tüketiciler ve ayrıştırıcılar olarak üç temel gruba

⁵⁷ Sarıbeyoğlu Skalar (n 4) 61.

⁵⁸ Çelebi (n 56) 10, 11.

⁵⁹ Ibid 16, 17.

⁶⁰ Ibid 30, 35.

⁶¹ Odum ve Barrett (n 13) 18.

⁶² Odum ve Barrett (n 13) 517.

ayrılmaktadır. Ekosistemin cansız ögeleri ise organik ve inorganik maddelerden, fiziksel ve kimyasal çevreden oluşmaktadır⁶³. Ekosistem yaklaşımını, yaklaşımın ilkelerini, hukuk ve sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile ilişkilerini incelemeye başlamadan önce ekoloji kavramının tanımına, gelişimine, ilkelerine ve yaklaşımına değinilmesi konunun temelini oluşturulması açısından önemlidir. Zira ekosistem kavramı, ekolojinin gelişim sürecinde türlerin toplu olarak incelenmesine ağırlık verilmesiyle öne çıkmıştır⁶⁴.

1. Ekoloji: Tanımı ve Ortaya Çıkışı, İlkeleri, Yaklaşımı

a. Ekoloji Kavramı ve Ekolojinin Ortaya Çıkışı

Ekoloji kelimesi Yunancada “ev, eve ait” anlamına gelen *oikos* kelimesi ile, “bilim, araştırma” anlamına gelen *logos* kelimesinin birleşiminden oluşmuştur. İçinde yaşanan çevreyi ifade eden “ev”, tüm canlıları ve bu alandaki olayları kapsamaktadır⁶⁵. Ekoloji kavramı, ilk kez Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından 1869 yılında kullanılmıştır⁶⁶. Ekoloji, organizmaların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır⁶⁷. Tarih boyunca insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için ekoloji biliminin konularıyla iç içe olmuşlardır. Örneğin, Eski Yunan bilginleri Hipokrat ve Aristo çalışmalarında ekolojik konulara yer vermişlerdir. İkel insan toplumlarında dahi çevreyi oluşturan bitkilerin, hayvanların ve doğal yaşamdaki faktörlerin tanınması önem arz etmiştir. Nitekim insanoğlunun ateşi ve diğer aletleri kullanarak çevreyi değiştirmeye başlaması, uygarlık tarihinin başlangıcına denk gelmektedir⁶⁸. Buna karşılık, ekolojinin bağımsız bir bilim dalı haline gelmesi 1900’lü yıllarda

⁶³ Ekosistemin ögelerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 50 vd.

⁶⁴ Yılmaz Turgut (n 15) 63.

⁶⁵ Odum ve Barrett (n 13) 2.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Bayramoğlu Yıldırım (n 35) 35.

⁶⁸ Odum ve Barrett (n 13) 3.

mümkün olmuştur. Ekolojinin zamanla geçirdiği dönüşüme bakıldığında, başlangıçta ekoloji biliminin bitki ekolojisi ve hayvan ekolojisi gibi sınırlandırılan alanları kapsamaya söz konusuken ilerleyen yıllarda bütünleştirici bir şekilde genel ekoloji biliminin ve ekolojik teorilerin gelişmesi mümkün olmuştur⁶⁹. Nihayetinde ekoloji, biyolojinin alt dallarından biri olarak görülmek yerine temelini sosyal bilimlere de dahil olmak üzere farklı alanların oluşturduğu multidisipliner bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bu doğrultuda, ekolojinin doğa bilimleri ile sosyal bilimlere birbirine bağlayan bir köprü niteliğinde olduğu vurgulanmaktadır⁷⁰. Bunun yanında ekoloji ile çevre hukuku arasında sıkı bir bağ bulunmakta olup ekolojinin çevre hukukunun bağımsız bir hukuk alanı haline gelmesindeki rolü yadsınamaz niteliktedir⁷¹.

b. Ekolojinin İlkeleri

Ekoloji biliminin yedi temel ilkesi bulunmaktadır⁷². Bunlardan ilki *bütünlük ilkesi* olup bu ilke, doğada yer alan canlı ve cansız unsurlar arasında karşılıklı, karmaşık ve süreklilik arz eden ilişkiler bulunduğuna işaret etmektedir. Bu karşılıklılığa ve bağımlılığa örnek olarak besin zinciri gösterilebilir⁷³. Zira canlılar arasındaki beslenme ilişkilerini ifade eden besin zincirinde, zincirin halkaları arasındaki bağımlılık canlılar arasındaki bağımlılığı gösterir niteliktedir⁷⁴. Esasen ekolojinin bütünsel bir yaklaşımı benimsemesi ekosistem kavramının gereğidir⁷⁵. Nitekim karmaşık bütünlükleri ifade eden ekosistem ile ekoloji arasındaki ilişki de

⁶⁹ Ekolojiyle ilgili temel kavramlara örnek olarak “biyotik komünite”, “besin zinciri” ve “madde döngüsü” gösterilebilir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Odum ve Barrett (n 13) 3.

⁷⁰ Odum ve Barrett (n 13) 15.

⁷¹ Yılmaz Turgut (n 15) 62; Güneş (n 2) 25.

⁷² Anılan ilkeleri popüler ekolojinin temel öğretileri şeklinde ele alarak on başlık altında yapılan inceleme için bkz. Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 22 vd.

⁷³ Güneş (n 2) 26; Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 22.

⁷⁴ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 22.

⁷⁵ Güneş (n 2) 39.

yaklaşımın benimsenmesi gerekliliğini gösterir niteliktedir. Ekolojinin ikinci ilkesi olan *özdenetim ilkesi*, kural olarak ekolojik denge durumunda bulunan ekosistemlerin bu dengesinin bozulmasına neden olacak iç ve dış faktörlere karşı dengesini yeniden kazanmasını sağlayan mekanizmalara sahip olmasını ifade eder⁷⁶. Bu ilke “doğanın dengesi” olarak da adlandırılmakta olup doğanın sınırları aşıldığında dışarıdan müdahale olmadan sistemin kendiliğinden denge durumunu sağlaması anlamına gelir⁷⁷. Ekolojinin üçüncü ilkesi olan *çeşitlilik ilkesi*, ekosistemlerin dengesinin sağlanmasında doğadaki tür çeşitliliğinin önemli etkisi bulunduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla biyolojik çeşitliliğinin korunması, doğal dengenin korunmasında güvence işlevini haizdir⁷⁸. Ayrıca çeşitliliğe önem verilmesi, toplumlar için sigorta niteliği taşımakta olup toplumların tür çeşitliliğinin yanında enerji çeşitliliğini sağlamasının da olumlu etkileri olacaktır⁷⁹. Ekolojinin dördüncü ilkesi olan *sınırlılık ilkesi*, ekosistemlerin taşıma kapasitesinden yola çıkarak bu kapasitenin aşıldığı durumlarda sistemin dengesini mekanizmaları aracılığıyla sağlaması mümkün olmayacağı için ekosistemin dengesinin bozulacağını ifade etmektedir. Ekolojinin beşinci ilkesi olan *yok olmama ilkesi*, ekosistemlerdeki madde ve enerjinin dönüştüğünü fakat yok olmadığını ifade etmektedir⁸⁰. Ekolojinin altıncı ilkesi olan *bedelsiz yarar olmaz ilkesi*, insanların çevreye müdahale ederek sağladıkları yararların çevre üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ifade etmekte olup bu hususta örnek olarak tarımda üretim artışını sağlayan böcek ilaçlarının çevreye zarar vermesi gösterilebilir⁸¹. Benzer şekilde, termik ve nükleer santrallerin ya da fabrikaların

⁷⁶ Güneş (n 2) 26.

⁷⁷ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 23, 24.

⁷⁸ Güneş (n 2) 26.

⁷⁹ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 24.

⁸⁰ Güneş (n 2) 26. İlkenin temelini termodinamik yasası oluşturmaktadır, enerjinin korunumunu ifade eden bu yasaya göre bir ortamda var olan enerjinin ve maddenin yok olması mümkün değildir. Zira enerji ve madde ancak bir şekilden diğerine dönüşebilir. Bkz. Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 25.

⁸¹ Güneş (n 2) 27.

yararlarının yanında çevre ve toplum açısından önemli maliyetleri de bulunmaktadır⁸². Ekolojinin yedinci ilkesi olan *tepki ilkesi*, ekosistemin taşıma kapasitesinin aşıldığı durumlarda hem doğanın hem de ekosistemlerin tepki göstereceğini ifade etmektedir⁸³.

c. Ekolojinin Yaklaşımı

Ekolojinin temel yaklaşımı bütünsel yaklaşım olup⁸⁴ bu yaklaşım ekosistem kavramının sonucu veya kavramla birlikte gelen bir zorunluluk olarak görülmektedir⁸⁵. Ekolojide bütünselliğin anlamı, doğadaki ögeler arası ilişkiler değerlendirilirken doğanın parçalar halinde değil bir bütün olarak ele alınmasıdır. Nitekim bütüne atfedilen değer çağdaş ekolojinin önemli özelliklerinden olmakla beraber bütünsellik fikrinin insanlık kadar eski olduğu da göz ardı edilmemelidir⁸⁶. Batı bilimlerinin temel yöntemi olan indirgemeli yaklaşımın⁸⁷ ekosistemlere ilişkin incelemelerde beklenen sonuçlara ulaştırmaması, yanlış çözümlere ulaştırması sonucunda bütünsel yaklaşım öne çıkmıştır. Ekolojide bütünsel yaklaşımın hakim olmasında bütünlük ve çeşitlilik ilkeleri başta olmak üzere, ekolojinin temel ilkelerinin de etkisi bulunmaktadır⁸⁸. Özetle ekoloji, çevreyi oluşturan unsurları birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirmek yerine parçalar ve ilişkilerden oluşan, kendi içinde düzenli ve karmaşık bir bütün olarak

⁸² Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 26.

⁸³ Güneş (n 2) 27.

⁸⁴ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 31.

⁸⁵ Yılmaz Turgut (n 15) 65; Güneş (n 2) 25.

⁸⁶ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 31.

⁸⁷ On sekizinci yüzyıldan beri Batıdaki klasik bilimlerin temel yaklaşımı olan indirgemeli yaklaşım, günümüz pozitif bilimlerinin temel taşı olarak görüle de bütüncül yaklaşımın tam tersidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 32, 33. Bir başka deyişle, indirgemeci yaklaşımda bir faaliyetin veya maddenin yalnızca belirli bir çevresel öge üzerindeki etkileri dikkate alınmaktadır. Belirli bir öge açısından yalnızca asli etkilerin dikkate alındığı yaklaşımda, o öge açısından söz konusu olabilecek kümülatif ve sinerjik etkiler ile diğer çevresel unsurlar açısından oluşabilecek etkiler göz ardı edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş (n 2) 100.

⁸⁸ Yılmaz Turgut (n 15) 65.

değerlendirmektedir⁸⁹.

2. Ekolojinin Siyaset ve Felsefe ile İlişkisi

Ekoloji-siyaset ilişkisinde, çevrenin korunmasına ilişkin katılımcılığın artırılması, doğa koruma mekanizmalarına toplumun da katılımının sağlanması önem taşımaktadır. Örneğin, biyolojik çeşitliliğin korunması kapsamında, ormanların veya bir bölgedeki hayvanların korunmasının yerel halka ekonomik gelir sağlaması, turizmin gelişmesine ve yeni iş olanaklarının ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu, bireylerin doğayı korumaya daha istekli hale geldikleri gözlemlenmektedir⁹⁰. Benzer şekilde, birçok Batılı ülkede önemli politik etkileri olan “Yeşiller Hareketi”, ekoloji ile siyaset arasındaki ilişkiye dair bir örnek oluşturur. Hareket, doğanın sömürülmesine, manevi değerlerin ihmaline ve bürokrasiye karşı çıkarak, katılımcı demokrasinin önemini vurgulamış ve yerel yönetimleri desteklemiştir. Ayrıca, çevre sorunlarını toplumsal ve politik sistemin sağlıksızlığının bir sonucu olarak değerlendirmiştir⁹¹. Bu şekilde hareketlerin kamuoyu tartışması başlatması açısından önemi yadsınamaz niteliktedir. Fakat ekolojik sorunların ve çevre politikalarının ideolojik veya politik organizasyonlar tarafından ele alınıp tartışılmasının yeterli olmadığı söylenebilir. Zira çevre açısından hayati önem taşıyan bu hususların katılımcı demokrasi yoluyla tüm toplumun gündemine taşınması ve çevre bilincinin oluşturulması önem taşımaktadır⁹². Daha sınırlı bir grubu kapsamakla beraber, üretici kooperatiflerinin doğal kaynakların yönetimi hususunda söz sahibi olmaları da katılımın sağlanması amacına hizmet edebilecektir. Bu hususta etkili olabilecek çözümlerden bir diğeri de çevre politikaları konusunda gönüllü kuruluşların veya sivil toplum örgütlerinin karar alım süreçlerine katılımının

⁸⁹ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 18; Güneş (n 2) 26.

⁹⁰ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 246.

⁹¹ Ibid 255.

⁹² Ibid.

sağlanması ve kamu makamlarıyla uyumlu şekilde çalışmalar yürütmesidir⁹³.

Ekoloji-felsefe ilişkisi çok geniş bir çalışma alanını kapsamakla beraber alanın temel odak noktalarından olan etik yaklaşımlar, çevre sorunlarının çözümü hususunda da sıkça gündeme gelmektedir. Bu çerçevede temelde insan merkezli (antroposentrik) ve çevre merkezli (ekosentrik) yaklaşımlar olarak ayrılan etik yaklaşımlara ilişkin farklı sınıflandırmalar da mevcuttur⁹⁴. Ekolojiyle daha yakından ilişkili olan bir diğer yaklaşım olan derin ekoloji yaklaşımı da konuyla ilişkisi bakımından göz ardı edilemez niteliktedir⁹⁵. Norveçli filozof Arne Naess'in oluşturduğu derin ekoloji kuramı sekiz ilkedен oluşmakta olup bu ilkeler ekolojinin ilkeleriyle de yakından ilişkilidir⁹⁶. Derin ekolojide ve çevre merkezci etikte bütünsel bir görüş hakim olup⁹⁷ ekoloji-felsefe ilişkisinde bütünsellik anahtar kavram olmuştur⁹⁸. Nitekim ekolojinin temel yöntemi olan bütünsel yaklaşıma, uzakdoğu felsefesindeki doğa-insan birliği düşüncesinde de rastlanmaktadır. Uzakdoğu dinlerinin temelini oluşturan doğadaki tüm varlıkların birbirleriyle ilişkili olduğu, bölünmez bir bütün teşkil ettiği düşüncesi bütünsel yaklaşımın bir yansımasıdır. Benzer şekilde doğu felsefelerinde hakim olan her

⁹³ Ibid 268.

⁹⁴ Günümüzde teorik düzeyde geçerliliğini yitirmiş bir yaklaşım olan benmerkezli (egosentrik) yaklaşım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Turgut (n 15) 29.

⁹⁵ Derin ekoloji hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arne Naess, 'Derin Ekolojinin Temelleri' iç Günseli Tamkoç (der) Derin Ekoloji (Ege Yayınları 1994); Hasan Ünder, Çevre Felsefesi (Doruk Yayınları, 1996); Abdulkadir Çüçen 'Doğa Felsefesi ve Derin Ekoloji' (International Symposium on Kazdağları, Edremit Belediyesi Kültür Yayınları 2011) 260-270. Derin ekolojinin insanmerkezci öğeleri bulunsa da çevremerkezci etiğin özelliklerini daha yoğun olarak taşıdığı ve bu iki etik yaklaşımdan ayrı bir yaklaşım olmadığı yönünde bkz. Bilge Kağan Şakacı, 'İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi' (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 2011).

⁹⁶ İlkeler hakkında ayrıntılı inceleme için bkz. Engin Arıkan, 'Çevreci Düşünce ve Çevre Hukuku İçin Radikal Bir Kılavuz: Arne Naess'in Derin Ekoloji Yaklaşımı', (2020) 2 (1) TAÜHFD 191-220.

⁹⁷ Kuramında doğayı temel alan Naess, derin ekolojiyi ekolojiden ayırmak için "ekosofi" terimini kullanmıştır. Naess (n 95) 13.

⁹⁸ Şakacı (n 95) 342.

şeyin birbirinden karşılıklı olarak etkilendiği düşüncesi, ekosistemlerin işleyişiyle paralellik taşımaktadır. Zira karmaşık yapılar olan ekosistemlerdeki olaylar sıralı şekilde birbirlerini takip etmez ve ekosistemin unsurları da adeta birbirleri içine örülmüş durumdadır⁹⁹.

B. EKOSİSTEM YAKLAŞIMI

1. Yaklaşımın Tanımı

Ekosistem yaklaşımı, 22 Mayıs 1992’de kabul edilip 29 Aralık 1993’te yürürlüğe giren Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS)- (“*Convention on Biological Diversity*”) hedefleri doğrultusunda spesifik olarak tanımlanmıştır¹⁰⁰. Sözleşmede hem “ekosistem” kavramı hem de “ekosistem yaklaşımı” tanımlanmıştır. Ekosistem kavramı Sözleşmenin ikinci maddesinde “*bitki, hayvan ve mikro organizma toplulukları ile bunların cansız çevrelerinin işlevsel bir birim olarak etkileşim içinde olduğu dinamik bir kompleks*” şeklinde tanımlanmıştır¹⁰¹. Sözleşmeye ilişkin olarak 2000 yılında düzenlenen BÇS Tarafları Konferansında kabul edilen ekosistem yaklaşımı tanımı şu şekilde düzenlenmiştir: “*Ekosistem yaklaşımı, koruma ve sürdürülebilir kullanımı adil bir şekilde teşvik eden toprak, su ve canlı kaynakların entegre yönetimi için bir stratejidir.*”¹⁰².

Ekosistem yaklaşımının bir bileşeni olan “sürdürülebilir kullanım”, Sözleşmenin ikinci maddesinde tanımlanmıştır. Bu tanım, sürdürülebilir kullanım ile sürdürülebilir kalkınma kavramları arasındaki bağlantıyı anlamak için incelenmelidir. Maddeye göre sürdürülebilir kullanım “*biyolojik çeşitliliğin*

⁹⁹ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 36, 37.

¹⁰⁰ Froukje Maria Platjouw, *Environmental Law and the Ecosystem Approach* (Routledge 2016) 21.

Sözleşmenin tam metni için bkz. <<https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>>

¹⁰¹ Ibid, “Use of terms”, m. 2.

¹⁰² Conference of the Parties 5, V/6 Decision, “Ecosystem Approach” başlığı, 7/A-1 maddesi; <<https://www.cbd.int/decision/cop?id=7148>>

bileşenlerinin, biyolojik çeşitliliğin uzun vadede azalmasına yol açmayacak şekilde ve oranda kullanılması ve böylece mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaç ve isteklerini karşılama potansiyelinin korunması” anlamına gelmektedir¹⁰³. Nitekim tanımın ilk bölümde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin yapılan açıklamalarla paralellik gösterdiği görülmektedir¹⁰⁴.

Ekosistem yaklaşımı; organizmalar ve çevreleri arasındaki temel yapı, süreç, işlev ve etkileşimleri kapsayan biyolojik organizasyon seviyelerine odaklanan uygun bilimsel metodolojilerin uygulanmasına dayanmaktadır. Yaklaşımına göre insanların, kültürel çeşitlilikleriyle birlikte, birçok ekosistemin ayrılmaz bir bileşeni olduğu kabul edilmektedir. Nitekim yaklaşımın yapı, süreçler, işlevler ve etkileşimlere odaklanması Sözleşmedeki ekosistem tanımıyla da tutarlıdır¹⁰⁵. Ayrıca yaklaşım; biyosfer rezervleri, korunan alanlar ve tek tür koruma programları gibi diğer yönetim ve koruma yaklaşımlarının yanı sıra, mevcut ulusal politika ve yasal çerçeveler kapsamında yürütülen yaklaşımları ve metodolojileri karmaşık durumların üstesinden gelmek için bütünleştirmektedir. Ekosistem yaklaşımı yerel, ulusal, bölgesel veya küresel koşullara bağlı olduğu için yaklaşımı uygulamanın tek bir yolu bulunmamaktadır¹⁰⁶.

Ekosistem yaklaşımı, sürdürülebilir kullanım ve ekosistem bütünlüğünün korunması hedefleriyle, ekosistemin kendi ekolojik sınırları içindeki yapısına ve işleyişine odaklanan bir yönetim yaklaşımı gerektirmektedir¹⁰⁷. Yaklaşımın uygulanmasının Biyoçeşitlilik Sözleşmesinin biyolojik çeşitliliğin korunması, ekosistem hizmetlerinin insani amaçlar için sürdürülebilir kullanımı ve genetik

¹⁰³ “Use of terms”, m. 2.

¹⁰⁴ Bkz. 1. Bölüm “A. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Kavramın İlke Haline Gelme Süreci” başlığı, 4.

¹⁰⁵ Bkz. Conference of the Parties 5, V/6 Decision, “Ecosystem Approach” başlığı, 7/A-2 ve 3. maddeleri; <<https://www.cbd.int/decision/cop?id=7148>>

¹⁰⁶ Ibid 7/A-2 ve 3. maddeleri.

¹⁰⁷ Platjouw (n 100) 21.

kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımı şeklindeki üç hedefi arasında bir denge kurulmasına yardımcı olacağı vurgulanmıştır¹⁰⁸. Çevre yönetiminde ekosistem yaklaşımına yönelen gelişim, temelde ekosistemlerin yapısı ve işleyişinin korunması, sosyal ihtiyaçların karşılanması ve ekosistem hizmetlerinin insani amaçlar için sürdürülebilir kullanımını bir araya getirmeyi amaçladığı için kayda değer bir ilerleme olarak görülmüştür¹⁰⁹. Bu hususta benzer bir görüş ekosistem yaklaşımının bütüncül, katılımcı ve entegre bir yaklaşımı vurguladığı ve tek tür odaklı yaklaşımla tezat oluşturduğu yönündedir. Nitekim yaklaşım, insanların sadece tek tek türler yerine ekosistemlerle ve ilişkili tüm organizmalarla etkileşimlerini yönetmeyi amaçlamaktadır. Hedeflenen yönetimin odak noktası, doğal sistemlerin ve tanımlanmış önemli türlerin biyolojik çeşitliliği ve üretkenliğini korumanın yanında ekosistemlerin doğal yapısını ve işlevini de korumaktır¹¹⁰.

2. Ekosistem Yaklaşımının İlkeleri

Uluslararası sivil toplum kuruluşları, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi çerçevesinde ekosistem yaklaşımının geliştirilmesi ve teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin; 1996 yılında “Sibthorp Semineri”nde “ekosistem yönetimi için on iki ilke” hazırlanmıştır. Bu ilkeler, Sözleşme Sekreteryası ile Hollanda ve Malavi hükümetleri tarafından 1998 yılında Lilongwe/Malavi’de düzenlenen çalıştayın temel girdilerinden biri olmuştur. Çalışmanın sonuçları arasında ekosistem yaklaşımının tanımının yapılması ve uygulanmasına yönelik on iki ilkenin, yani “Malavi İlkeleri”nin kabulü bulunmaktadır¹¹¹. Yaklaşımın on iki ilkesi birbirleriyle bağlantılı ve birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir¹¹². Bu

¹⁰⁸ Conference of the Parties 5, “Ecosystem Approach”, 7/A-5. maddesi.

¹⁰⁹ Platjouw (n 100) 23.

¹¹⁰ Currie, D.E.J., “Ecosystem-Based Management”, Multilateral Environmental Agreements (World Wildlife Fund, 2007) 1-2’den akt. Platjouw (n 100) 20.

¹¹¹ Platjouw (n 100) 33-34.

¹¹² Bu ilkeler şu şekilde sıralanmaktadır: “**İlke 1:** Toprak, su ve canlı kaynakların

ilkeler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin temelini oluşturan ve 1980’de yayınlanan “Dünya Koruma Stratejisi: Sürdürülebilir kalkınma için canlı kaynakların korunması” adlı planın ilkeleriyle de uyumludur. Zira stratejideki ilkelere göre dengeli kalkınmanın sağlanması ve uzun süreli olması için doğal kaynakların korunması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak doğal kaynakların korunması amacını gerçekleştirmeye yönelik üç ana hedef belirlenmiş olup bu hedefler ekosistemin işlevlerinin korunması, canlı doğal kaynakların tüketilmeden kullanılması ve biyolojik çeşitliliğin korunması şeklindedir¹¹³.

Sibthorp Seminerinde kabul edilen ilkeler doğrultusunda ekosistem yaklaşımının uygulanmasına yönelik beş maddelik operasyonel kılavuzun uygulanmasına ilişkin tavsiye içeren V/6 sayılı kararda¹¹⁴ yer alan rehber kılavuzun önerileri şu

yönetimine dair hedefler toplumsal bir tercih meselesidir. **İlke 2:** Yönetim, uygun olan en düşük seviyeye kadar merkezileştirilmelidir. **İlke 3:** Ekosistem yöneticileri, faaliyetlerinin bitişik ve diğer ekosistemler üzerindeki etkilerini (gerçek veya potansiyel) göz önünde bulundurmalıdır. **İlke 4:** Yönetimden elde edilebilecek potansiyel kazanımların farkında olarak, genellikle ekosistemi ekonomik bir bağlamda anlama ve yönetme ihtiyacı vardır. Böyle bir ekosistem yönetim programı şunları yapmalıdır: (a) Biyolojik çeşitliliği olumsuz etkileyen piyasa çarpıklıklarının azaltılması; (b) Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi için teşviklerin uyumlaştırılması; (c) Söz konusu ekosistemdeki maliyet ve faydaların mümkün olduğu ölçüde içselleştirilmesi. **İlke 5:** Ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilmesi için ekosistem yapısının ve işleyişinin korunması ekosistem yaklaşımının öncelikli hedefi olmalıdır. **İlke 6:** Ekosistemler kendi işleyiş sınırları içinde yönetilmelidir. **İlke 7:** Ekosistem yaklaşımı uygun mekansal ve zamansal ölçeklerde gerçekleştirilmelidir. **İlke 8:** Ekosistem süreçlerini karakterize eden değişken zamansal ölçekler ve gecikme etkileri göz önünde bulundurulurken, ekosistem yönetimi hedefleri uzun vadeli olarak belirlenmelidir. **İlke 9:** Yönetim, değişimin kaçınılmaz olduğunu kabul etmelidir. **İlke 10:** Ekosistem yaklaşımı biyolojik çeşitliliğin korunması ve kullanımı arasında uygun bir denge kurmalı ve bunları bütünleştirmelidir. **İlke 11:** Ekosistem yaklaşımı, bilimsel ve yerli ve yerel bilgi, yenilikler ve uygulamalar dahil olmak üzere ilgili her türlü bilgiyi dikkate almalıdır. **İlke 12:** Ekosistem yaklaşımı toplumun ilgili tüm sektörlerini ve bilimsel disiplinleri içermelidir.”

Bkz. “Principles of the ecosystem approach”, <<https://www.cbd.int/decision/cop?id=7148>>

¹¹³ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 219.

¹¹⁴ “Principles of the ecosystem approach”, <https://www.cbd.int/decision/cop?id=7148>, 7/1.

şekildedir:

- 1- Ekosistemler içindeki işlevsel ilişkilere ve süreçlere odaklanılması gerekmektedir. Böylelikle ekosistemin işlevsel biyolojik çeşitlilik bileşenleri, ekonomik ve sosyal öneme sahip birçok mal ve hizmet sağlayabilecektir¹¹⁵.
- 2- Fayda paylaşımının geliştirilmesi gerekmektedir. Nitekim ekosistem yaklaşımı, ekosistem düzeyinde biyolojik çeşitlilik tarafından sağlanan faydaların sürdürülmesini veya restore edilmesini amaçlamış ve insanların çevresel güvenliğinin ve sürdürülebilirliğin de temelini oluşturmuştur¹¹⁶.
- 3- Uyarlanabilir yönetim uygulamalarının kullanılması gerekmektedir. Ekosistem süreçleri ve işlevleri karmaşık ve değişken nitelikte olup belirsizlik düzeyleri, süreçlerin sosyal yapılarla etkileşimi nedeniyle de artmaktadır. Bu nedenle ekosistem yönetiminin, metodolojilerin ve uygulamaların bu sistemlerin yönetilme ve izlenme biçimlerine uyarlanmasına yardımcı olan bir süreci içermesi gereklidir¹¹⁷.
- 4- Yönetim faaliyetlerinin, ele alınan konuya uygun olduğu ölçüde en alt seviyeye kadar adem-i merkeziyetçilikle yürütülmesi gerekmektedir. Ekosistem, ele alınan sorun veya konuya bağlı olarak herhangi bir ölçekte faaliyet gösterebilen işleyen bir birimdir. Ortak mülkiyet kaynaklarının söz konusu olduğu durumlarda, yönetim kararları ve eylemleri için en uygun ölçek, ilgili tüm paydaşların uygulamalarının etkilerini kapsayacak kadar büyük olmalıdır. Karar alma süreçleri ile uyumsuzlukların çözümü için uygun kurumlara ihtiyaç duyulacak ve bazı sorunlar ile konular, örneğin sınır ötesi iş birliği ve hatta küresel düzeylerde iş birliği yoluyla daha yüksek düzeylerde

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid 7/2.

¹¹⁷ Ibid 7/3.

eylem gerektirecektir¹¹⁸.

5- Sektörler arası iş birliğinin sağlanması gerekmektedir. Ekosistem yaklaşımının, ulusal biyolojik çeşitlilik stratejileri ve eylem planlarının geliştirilmesinde etkin olarak uygulanması gerekmektedir. Yaklaşımın tarım, balıkçılık, ormancılık ve biyolojik çeşitlilik üzerinde etkisi olan diğer üretim sistemlerine entegre edilmesi gerekmekte ve doğal kaynakların yönetiminde de sektörler arası iletişim ve iş birliğinin artırılması gerekmektedir. Bu hususta örneğin; bakanlıklar arası organların oluşturulması veya bilgi ve deneyim paylaşımı için ağların oluşturulması etkili olabilecektir¹¹⁹.

Ekosistem yaklaşımının ilkelerine ve uygulama kılavuzunun önerilerine çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir¹²⁰. Bu eleştirilerin geniş çerçevede ele alındığı 2003 tarihli raporda, öncelikli olarak ilkelerin muğlak şekilde ifade edildiği ve aynı hususları tekrar ettikleri eleştirisi yöneltilmiştir¹²¹. Raporda, ilk ilkede belirtilen toplumsal tercihlerden ekonomik kalkınma ihtiyacının gelişmekte olan ülkelerde Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi aleyhine işleyebileceği ve bu nedenle faydalı sonuçlar doğuramayacağı yönünde eleştirilere yer verilmiştir¹²². Bunun yanında, raporun yönetimin uygun olan en düşük seviyeye kadar merkezleştirilmesi gerektiği ilkesine yönelik eleştirisi dikkate değerdir. Zira yönetimin merkezleştirilmesinin ekosistemlerin çok boyutlu hiyerarşik doğasını yansıtmada noktasında yetersiz kalabileceği ifade edilmiş olup karmaşık sistemler olan ekosistemlerde farklı seviyelerde müdahaleler gerektiği için merkezleştirmenin yetersiz kalabileceği belirtilmiştir¹²³. Ayrıca ekosistemlerin kendi işleyiş sınırları

¹¹⁸ Ibid 7/4.

¹¹⁹ Ibid 7/5.

¹²⁰ Eleştiriler için bkz. Platjouw (n 100) 21 vd.; “Review of the principles of the Ecosystem Approach and suggestions for refinement: A framework for discussion”, <<https://www.cbd.int/doc/meetings/esa/ecosys-01/official/ecosys-01-03-en.pdf>>

¹²¹ Review of the principles, (n 120) 3.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid 4.

içinde yönetilmesi gerektiği ilkesi de bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Nitekim ekosistemlerin sınırları net olmamakla beraber, ekosistemlerin işlevsel sınırlarının ve taşıma kapasitelerinin belirlenmesine ilişkin yöntemler sınırlı olduğu için ilkenin hayata geçirilmesinde zorluklarla karşılaşılması muhtemeldir¹²⁴. Diğer yandan ekosistem yaklaşımı kapsamında sektörler arası iş birliğinin sağlanmasına yönelik öneriye, iş birliğinin veya entegrasyon ilkesinin gerçekleştirilmesinin oldukça zor olduğu yönünde eleştiriler yöneltmiştir. Bunun nedeni, çoğu sektörün toprak, su ve canlı kaynaklar üzerinde farklı algılara, değerlere, çıkarılara ve etkilere sahip olması olarak ifade edilmiştir¹²⁵. Bu yöndeki başka bir görüş; ekosistem yaklaşımının mekânsal olarak kısıtlı olmayan ve geleneksel yönetim yapılarıyla bağlantılı olmayan bütüncül bir yaklaşım gerektirdiği düşünülse bile, halihazırda yürürlükte olan sektörel yapıların ortadan kaldırılabilmesi ihtimalinin belirsiz olduğu yönündedir¹²⁶.

3. Ekosistem Yaklaşımı-Hukuk İlişkisi

Ekosistem yaklaşımının hukuk ile ilişkisini incelemeye başlamadan önce, bütüncül yaklaşımın ve entegrasyon ilkesinin açıklanması konu açısından önem taşımaktadır. Zira ekolojinin de temel yaklaşımı olan bütüncül yaklaşım, ekosistem kavramının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır¹²⁷. Entegrasyon ilkesi ise bütüncül yaklaşımın yansıması olarak değerlendirilmekte olup günden güne önem kazanan ilkelere dendir¹²⁸.

Ekosistem yaklaşımı, ekosisteme bir bütün olarak odaklanan, sürdürülebilir kullanım ve ekosistem bütünlüğünün korunması hedeflerini dengeleyen ve

¹²⁴ Ibid 6.

¹²⁵ Platjouw (n 100) 24-25.

¹²⁶ Edward Maltby, "Some European Perspectives of the Ecosystem Approach", (BFN Federal Agency for Nature Conservation, Skripten 78, 1998) 216'dan akt. Platjouw (n 100) 25.

¹²⁷ Yılmaz Turgut (n 15) 65. Güneş (n 2) 25.

¹²⁸ Güneş (n 2) 98.

bütünleştiren bir yaklaşımdır. Hedefler arasında uygun bir denge kurma amacı, yaklaşımın karşılaştığı başlıca zorluklardan biri olmuştur. Bu zorluğun iki nedeni bulunmaktadır; birincisi, ekosistemlerin doğasının karmaşık uyarlanabilir sistemler olması iken¹²⁹ ikincisi çevresel yönetişimin parçalı yapıları ve sektörler arası iş birliği ve koordinasyonun sağlanmasına ilişkin zorluklardır. Her iki zorluk açısından da hukukun rolü önemli görünmektedir¹³⁰.

Parçalı hukuk ve yönetişim¹³¹ yapılarıyla ilgili ikinci zorluğa ilişkin olarak ekosistemlerin sektörel kullanımlarının dengelenmesi ve ekosistem bütünlüğünün korunması hedefleri, birbirleriyle tutarlı ve uyumlu bir yasal çerçeveye önemli ölçüde gerçekleştirilebilir. Yasal düzenlemelerin tutarlı ve uyumlu yaklaşımlar içermesi farklı çıkarların dengelenmesi açısından da önemlidir. Ekosistem değerlerinin karar alma prosedürlerine entegre edilme şeklinin, kararı alan merciiden veya karar için geçerli olan belirli yasal düzenlemelerden bağımsız olarak sektörler arasında da tutarlı olması gerekir¹³².

¹²⁹ Ekosistemlerin karmaşık uyarlanabilir sistemler olmasından anlaşılması gereken, her bir unsurun diğer unsurlarla bağlantılı olduğu ve bir unsurun davranışının bağlantılı olduğu diğer unsurlardan bağımsız olarak incelemek mümkün olmadığıdır. Platjouw (n 100) 23.

¹³⁰ Platjouw (n 100) 27.

¹³¹ Genel olarak yönetişim kavramı, bir toplumsal/politik sistemde, ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla ulaşılan sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen şeklinde tanımlanmaktadır. Ömer Bozkurt ve diğerleri, Kamu Yönetimi Sözlüğü (TODAİE Yayınevi 1998). Akt. Mehmet Akif Özer, ‘Yönetişim Üzerine Notlar’ (2006) (63) SD 60. Bunun yanında yönetişim kavramı hukuk, kamu yönetimi, siyaset, işletme gibi pek çok çalışma alanıyla ilişkili olup yerel, bölgesel ve küresel alanlarda farklı uygulama alanlarına sahiptir. Kavramın bugünkü anlamda ilk kez kullanıldığı belge Dünya Bankası’nın 1989 yılında Afrika ile ilgili olarak yayımladığı ‘‘Sahra Altı Afrika: Krizden Sürdürülebilir Kalkınmaya’’ başlıklı rapordur. Bkz. raporun ‘‘Governance for development’’ başlığı, 60 vd.,

<<https://documents1.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf>>

Yönetişim kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özer (n 131) 59-89; Mehmed Zahid Sobacı, ‘Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler’ (2007) 5 (1) YBD 195-208.

¹³² Platjouw (n 100) 25.

Çevre hukukunda “parçalı yönetim”, sektörler arası işbirliği ve koordinasyon amacını etkilemektedir. Nitekim “parçalı yönetim”, çevrenin doğasına aykırı bir yaklaşım sergiler çünkü çevre; birbiriyle ilişkili, entegre ve bütünsel bir olgudur. Ekosistem, bir bütün olarak ele alınmak yerine, parçalar arasındaki bağlantılar göz ardı edilerek tutarsız bir şekilde değerlendirilebilir. Hukukun ve yönetişimin parçalara ayrılması, aynı ekosistemin farklı bölümlerini etkileyebilecek kararlara dahil olan çok sayıda karar verici ve sektörel otorite için sorunlara neden olabilecektir¹³³. Bu doğrultuda idari otoritelerce farklı ve belki de çelişkili amaçlar içeren farklı yasal araçlara uyulduğunda, ekosistem yaklaşımının hedefleri arasında uygun bir denge sağlamak zor olacaktır. Farklı yasal düzenlemeler, çeşitli sektörlerdeki karar mercilerine geniş takdir yetkileri sağladığında bu durum daha da zorlaşabilir ve farklı değerlerin dengelenmesine ilişkin yaklaşımlar sektörler arası işbirliğini pratikte gerçekleştirilemez hale getirebilir. Sonuç olarak, bir ekosistemin hizmetlerinin kullanımı ile ekosistem bütünlüğünün sürdürülmesi arasında tatmin edici bir denge sağlanmayabilir¹³⁴. Örneğin; bir otorite atık suyun yüzey sularına boşaltılmasına izin veren ruhsatlar verirken, diğer bir otorite herhangi bir koordinasyon olmaksızın zararlı gazların havaya salınmasına izin verebildiği için uygulamada zorluklara neden olmuştur¹³⁵. Bu nedenle parçalı yönetim söz konusu olduğunda hem eylemsizliğin hem de çatışan eylemlerin varlığı gündeme gelebilecektir. Nitekim anlaşma yükümlülükleri arasında doğrudan bir çatışma olmasa bile farklı

¹³³ Bu konuda Karen Scott, 1987 Montreal Protokolü kapsamında uluslararası çevre hukuku bağlamında kloroflorokarbonların üretimine getirilen kısıtlamaların, karbondioksitten 10.000 kat daha güçlü bir sera gazı olan hidrokloroflorokarbonlar (HCFC'ler) gibi ozon tabakasını incelten maddelerin ikamelerinin üretiminde önemli bir artışa yol açtığı örneğinden bahsetmektedir. Böylece Montreal Protokolü himayesinde atılan adımlar Kyoto Protokolü'nün amaç ve hedeflerini doğrudan baltalamıştır. Karen Scott, 'International Environmental Governance: Managing Fragmentation through Institutional Connection' (2011) 12 (1) MJIL 1, 4.

¹³⁴ Platjouw (n 100) 25-26.

¹³⁵ Ibid 116.

standartların oluşturulması veya çevre sorunlarına farklı yönetsel yaklaşımların geliştirilmesi, ilgili rejimlerin etkinliğini zayıflatma potansiyeli taşıyacaktır¹³⁶. Aynı ekosistemin farklı bölümlerinin farklı yasal araçlarla düzenlenebilmesi, zaman zaman kapsam bakımından örtüşmesi ancak içerik bakımından çatışmasıyla bütüncül ekosistem yaklaşımlarının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Zorluğun, mevzuatın yoruma açık ve ihtiyari olduğu durumlarda daha çok artma potansiyeli bulunmaktadır¹³⁷.

Entegrasyon kavramı bir bütün içinde farklı öğelerin uyumlu şekilde birleşimini ifade etmektedir. Entegrasyon ilkesi birbirini tamamlayan iki başlık altında, dış entegrasyon ve iç entegrasyon olarak ele alınmaktadır. Dış entegrasyon, çevrenin diğer politika alanlarıyla uyumlu bir bütün şeklinde faaliyetler yürütülerek korunmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda dış entegrasyonda ticaret, enerji, sanayi, tarım vb. alanlardaki politikalarda çevrenin korunması hedefi doğrultusunda hareket edilmesi ve bu politikaların çevre politikalarıyla uyumlu hale getirilmesine yönelik çalışmalar yapılması hedeflenmektedir¹³⁸. Fakat bu durum diğer politikalar karşısında çevrenin korunmasına mutlak bir öncelik verilmesi anlamına gelmemektedir. Bu doğrultuda kamusal politikalarla çevrenin korunması amacının mümkün olduğunca uyumlu hale getirilmesi ve çevre koruma gerekleri ile diğer politikalar arasındaki çatışmaların bütüncül şekilde ele alınarak dengelenmesi hedeflenmektedir. İç entegrasyon ise çevrenin bütüncül olarak korunması hedefini taşıyan yaklaşımı ifade etmektedir. İndirgemeci çevre yaklaşımına¹³⁹ tepki olarak ortaya çıkan iç entegrasyon, bir bütünlük arz eden çevrenin bir unsurunda ortaya çıkan bozulmanın diğer unsurlara da olumsuz

---

¹³⁶ Scott (n 133) 4.

¹³⁷ Platjouw (n 100) 116.

¹³⁸ Güneş (n 2) 98.

¹³⁹ Bkz. yukarıda dn. 87.

etkilerinin olabileceği düşüncesini içermektedir¹⁴⁰.

Dış entegrasyon doğrultusunda hukuk ile çevre koruma politikaları arasındaki bağlantıların kurulması gerekmektedir. Nitekim dış entegrasyonun çevre koruma gereklerinin ilgili planlama süreçleriyle yasama süreçlerine dahil edilmesi, aradaki bağlantının sağlanması gerekmektedir. Entegrasyon ilkesi sürdürülebilir kalkınma ilkesiyle de ilişkili olup entegrasyon ilkesini esas alan sürdürülebilir kalkınma ilkesi, ilkenin evrensel düzeyde kabul görmesinde etkili olmuştur¹⁴¹. İç entegrasyonun da çevresel düzenlemelerin uygulanması hususunda olumlu etkileri olabilecektir. Zira çevrenin korunması hususundaki ilkelerin açıkça ortaya konulduğu bir kanunda farklı çevresel unsurların bir arada düzenlenmesi farklı ve çelişkili düzenlemelerin ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Böylece kapsamlı bir çevre hukuku düzenlemesiyle uygulamada bütünlük sağlanabilecek, farklı kamusal makamlar arasında oluşan yetki sorunları ve farklı uygulamalardan kaynaklanan sorunlar giderilebilecektir¹⁴². Özetle çevre hukuku mevzuatı oluşturulurken çevrenin tüm bileşenlerine ilişkin faaliyetlerin ve mevzuatın birleştirilmesi, entegrasyon ilkesinin bir gereğidir¹⁴³.

Ekosistem yaklaşımı tartışmaları kapsamında hukukun rolü henüz tam olarak belirlenememiş olsa da¹⁴⁴ hukukun önemi çeşitli vesilelerle vurgulanmıştır.

¹⁴⁰ Güneş (n 2) 100.

¹⁴¹ Güneş (n 2) 98.

¹⁴² Güneş (n 2) 101.

¹⁴³ Başoğlu (n 14) 34.

¹⁴⁴ Örneğin Küresel Çevre Fonu, "Entegre Ekosistem Yönetimi" konulu Operasyonel Programında, entegre ekosistem yönetimini desteklemek için elverişli bir ortam yaratmanın bir parçası olarak siyasi, yasal ve ekonomik alanlarda uygun politikaların, düzenlemelerin ve teşvik yapılarının geliştirilmesine atıfta bulunmaktadır. Horst Korn ve diğerleri, 'Further Development of the Ecosystem Approach' (2003), Report of the International Workshop 1, 12. Bu hususta vurgulanan bir başka husus; literatürde ekosistem hizmetleriyle ilgili olarak en az geliştirilen bileşenin hukuk olmasıdır. Birçok yazar bu alanda temel çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtirken, ekosistem hizmetlerinin ekolojik, coğrafi, ekonomik ve sosyal karmaşıklığı böyle bir hukuk ve politika bütünü oluşturma çabalarını zorlaştırmaktadır. John B. Ruhl ve Steven E. Kraft,

Nitekim ekosistem yaklaşımı, yaklaşık olarak son kırk yılda hukuki bir tartışma konusu haline gelmiştir. Uluslararası hukuka da yansıdığı üzere, ekosistem yaklaşımının yasal belgelerde kodifiye edilmesine yönelik bir gelişme söz konusu olmuştur¹⁴⁵. Ülkelerin ekosistem yaklaşımıyla uyumlu yönetim yaklaşımlarını uygulamaya istekli olup olmamaları, iki önemli ön koşula bağlı tutulmuştur. İlk olarak, kavramın etkili bir şekilde yayılması, teorik gerekçesi, iç tutarlılığı, yol gösterme kabiliyeti ve halihazırda çoğu ülkede takip edilen mevcut doğal kaynak yönetimi yaklaşımlarıyla genel bağlantısı açısından kavramın kalitesine bağlıdır. İkinci olarak, böylesine zorlu bir kavramın uluslararası yayılımı, uluslararası sistemde, uygulama için uyarlayıcı ve kolaylaştırıcı şekilde hizmet edebilecek uluslararası kuruluşlar ve ağlarla esneklik gerektirmektedir¹⁴⁶.

C. EKOSİSTEM YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLKESİ

Ekosistem yaklaşımı, ekosistemleri giderek artan şekilde etkileyen kaynakların tükenmesi ve ekolojik bozulma gibi olumsuz durumları durdurma ve tersine çevirme hususunda umut vaat etmektedir. Yaklaşım; çevrenin korunması, sağlıklı ekosistemlerin sürdürülmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması vaatlerini bir arada sunmaktadır. Ekosistem yaklaşımı; canlı kaynakları düzenleyen yasaları, fiziksel çevrenin kirlenmesini ve bozulmasını düzenleyen yasalarla bütünleştirmeyi vaat etmektedir. Birbiriyle ilişkili dört unsura dayanan vaatler şu şekildedir: Bütünleşme, Bütünlük, Bilgi ve Tekrarlama¹⁴⁷. Ekosistem yaklaşımı, Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC) tarafından da kabul edildiği üzere, “doğası gereği ihtiyatidir”. Yaklaşım tartışmalı

The Law and Policy of Ecosystem Services (Island Press 2007) 9.

¹⁴⁵ Platjouw (n 100) 28.

¹⁴⁶ Korn (n 144) 7.

¹⁴⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vito De Lucia, The 'Ecosystem Approach' in International Environmental Law Genealogy and Biopolitics (Law, Justice, and Ecology Series of Routledge, 2019) 15

bir şekilde çevre hukukunun hem “klasik” hem de “modern” ifadelerinin ötesinde yer alan ve gelişiminin yeni bir aşamasına geçişi işaret eden hukukun “ekolojik” bir yansımasına doğru ilerlemektedir¹⁴⁸.

Sürdürülebilir kalkınmanın, biyolojik çeşitliliğin korunması ile doğal kaynakların dikkatli kullanımı arasında denge kuran yönetim rejimlerini gerektirdiği belirtilmektedir. Ayrıca, bir ekosisteme yüklenebilecek talep düzeyinin sınırları olduğu, ancak mevcut ekolojik anlayışın bu sınırların ne olduğunu bilme noktasında sınırlı kaldığı kabul edilmiştir. Bu gibi durumlarda, uyarlanabilir yönetim ile birlikte ihtiyati bir yaklaşım tavsiye edilmektedir¹⁴⁹.

Sürdürülebilir kalkınmanın; “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” olarak ifade edilen tanımı dört temel hedef içermektedir. Bunlardan ilki herkesin ihtiyaçlarını tanıyan sosyal ilerleme, ikincisi çevrenin etkin şekilde korunması, üçüncüsü doğal kaynakların ihtiyatlı kullanımı ve dördüncüsü yüksek ve istikrarlı ekonomik büyüme ve istihdam seviyelerinin sürdürülmesidir¹⁵⁰.

Sürdürülebilir kalkınmanın üç hedefi (ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevre koruma hedefleri) Biyoçeşitlilik Sözleşmesi’nde belirlenen üç ana hedefle (bileşenlerin sürdürülebilir kullanımı, genetik kaynakların kullanımından elde edilen faydaların adil ve eşit paylaşımı, biyolojik çeşitliliğin korunması) doğrudan ilişkilidir. Biyoçeşitlilik Sözleşmesi’nde ekosistem yaklaşımının “*koruma ve sürdürülebilir kullanımı adil bir şekilde teşvik eden toprak, su ve canlı kaynakların entegre yönetimi için bir strateji*” olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle ekosistem yaklaşımının da sürdürülebilir kalkınma ilkesi ve

¹⁴⁸ De Lucia (147) 16.

¹⁴⁹ Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, “Expert Meeting-Review of the principles of the ecosystem approach and suggestions for refinement: a framework for discussion”, 2003. <<https://www.cbd.int/doc/meetings/esa/ecosys-01/official/ecosys-01-03-en.pdf>>

¹⁵⁰ Laffoley, D.d'A. ve diğerleri, The Ecosystem Approach (Coherent actions for marine and coastal environments A report to the UK Government, English Nature, 2004) 11.

Biyoeeşitlilik Sözleşmesiyle uyumlu olduğu görölmektedir. Nitekim sürdürülebilir kalkınma ilkesinin üç ayağı ve Biyoeeşitlilik Sözleşmesi arasındaki ilişkinin ele alınması gerekmektedir.

Ekonomik büyüme veya ekonomik sürdürülebilirliğin sözleşmedeki karşılığı, bileşenlerin sürdürülebilir kullanımınıdır. Sosyal adalet veya sosyal sürdürülebilirliğin sözleşmedeki karşılığı genetik kaynakların kullanımından elde edilen faydaların adil ve eşit paylaşımıdır. Çevre koruma hedefleri veya çevresel sürdürülebilirliğin sözleşmedeki karşılığı ise biyolojik çeşitliliğin korunmasıdır. Dolayısıyla Biyoeeşitlilik Sözleşmesi'nin hedeflerine ulaşılması temel bir dağıtım mekanizması olarak ekosistem yaklaşımı ile sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilecektir. Ekosistem yaklaşımının benimsenmesi yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya yönelik etkili ilerleme, tüm sektörlerin katılımını gerektirir¹⁵¹. Bununla birlikte ekosistem yaklaşımının benimsediği bütüncül yaklaşımın ve entegrasyon ilkesinin de sürdürülebilir kalkınma ilkesiyle ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Zira, ekosistemlerin bir bütün olarak ele alındığı ve entegre edilmiş, uyum içinde yapılardan oluştuğu düşünöldüğünde devamlılığının sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde sağlanması gerektiği görülecektir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmaya yer veren uluslararası metinlerde entegrasyon ilkesine dolaylı olarak yer verilmesi nedeniyle ilkenin “sürdürülebilir kalkınmanın entegrasyon ilkesi” şeklinde de tanımlandığı görölmektedir¹⁵². Buna paralel olarak sürdürülebilir kalkınma ilkesinin hayata geçirilmesini sağlayan araç ve yöntemler ile entegrasyon ilkesinin uygulamaya aktarımındaki araç ve yöntemler büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu çerçevede hem hukuki düzenlemelere hem de idari örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır¹⁵³. Örneğin çevresel etki değerlendirmesinde ekonomik faaliyetlerle ilgili karar süreçlerinde çevresel

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Yılmaz Turgut (n 15) 115.

¹⁵³ Yılmaz Turgut (n 15) 115. Güneş (n 2) 101.

gerekler dikkate alınmaktadır. Bu durum kamusal makamların alacağı kararların bütüncül şekilde alınmasını mümkün kılarken entegrasyon ilkesinin gerçekleştirilmesine de katkıda bulunmaktadır¹⁵⁴.

SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal yönleri bulunmaktadır. Bu yönler birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmemeli, aksine birbiriyle uyum içinde düşünülmelidir. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, yalnızca çevre hukuku ile değil, aynı zamanda uluslararası hukuk ile de yakından ilişkilidir. Örneğin, 2002 yılında kabul edilen Yeni Delhi Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesi, uluslararası hukuk alanında sürdürülebilir kalkınma açısından çeşitli yükümlülükler ve haklar getirmiştir. Bu bağlamda, 2015 ve 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için devletlerin, üstlendikleri sorumlulukları çevre hukukuyla uyumlu bir şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Uygulamaya bakıldığında tarımdan balıkçılığa, atıkların geri dönüşümünden enerji politikalarına kadar çevreye ilişkin her konuda sürdürülebilirlik temel öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat sürdürülebilirliğin hayata geçirilmesi, sadece teorik bir çerçeveye gerçekleşemez, somut ve pratiğe dökülen bir yaklaşım gerektirir.

Sürdürülebilir kalkınmanın başarılı şekilde hayata geçirilmesi hususunda uzun vadeli planlama yapılması, şehir altyapılarının çevre dostu hale getirilmesi ve nüfus artışının dengelenmesi gibi birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır¹⁵⁵. Günümüzde hızla artan çevre sorunları, biyolojik çeşitlilik kaybı, iklim değişikliği ve doğal kaynakların tükenmesi gibi kritik meseleler, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin yasal düzenlemeler ve ekosistemle ilgili stratejilerle entegre edilmesinin önemini göstermektedir. Bu entegrasyon, sürdürülebilir kalkınma

¹⁵⁴ Güneş (n 2) 101.

¹⁵⁵ Kışlalıoğlu ve Berkes (n 26) 245, 246.

hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin ekosistem yaklaşımıyla entegrasyonu, ekosistemi oluşturan insanların ihtiyaçlarının karşılanmasını ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlar. Bu sayede çevresel tehditler azaltılabilir ve doğal kaynaklar daha verimli bir şekilde kullanılabilir. Sürdürülebilir kalkınma, doğanın tüketilmeden ve dengeli bir şekilde kullanılması ilkesine dayanır. Gelecek kuşaklardan ödünç alınan çevrenin bir bütün şeklinde ele alınması ve ekosistem yaklaşımı çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma ilkesinin gerekleri yerine getirilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin uygulanabilmesi için, toplumun gereksinimleri ile ekosistemin korunması ve devamlılığının sağlanması arasında bir denge kurulması şarttır. Bu dengeyi sağlayacak temel araçlardan biri, ekosistem yaklaşımıdır. Zira ekosistem yaklaşımı, doğanın kaynaklarını sorumlu bir şekilde kullanarak hem mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılamayı hem de geleceği korumayı hedefler.

KAYNAKÇA

Arıkan E., ‘evreci Düşünce ve evre Hukuku İçin Radikal Bir Kılavuz: Arne Naess’in Derin Ekoloji Yaklaşımı’ (2020) 2 (1) TAÜHFD 191-220.

Başoğlu B, evre Zararlarından Doğan Hukuki Sorumluluk (Vedat Kitapçılık 2016).

Bayramoğlu Yıldırım F, evre Terimleri Sözlüğü (İGDAş Genel Müdürlüğü Yayınları 1997).

Boyar O, ‘Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma’ (2020) 78 (4) İstanbul Hukuk Mecmuası.

Bozkurt Ö ve diğerleri, Kamu Yönetimi Sözlüğü (TODAİE Yayınları 1998).

Caradonna JL, Sustainability-A History (Oxford University Press 2014).

Cordonier Segger MC ve Khalfan A, Sustainable Development Law Principles, Practices and Prospects (Oxford University Press 2004).

Currie DEJ, "Ecosystem-Based Management", Multilateral Environmental Agreements (World Wildlife Fund, 2007).

Çelebi I, 50 Soruda Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Altınbaş Üniversitesi Yayınları 2019).

Çüçen A, 'Doğa Felsefesi ve Derin Ekoloji' (2011) International Symposium on Kazdağları, Edremit Belediyesi Kültür Yayınları.

De Lucia V, The 'Ecosystem Approach' in International Environmental Law Genealogy and Biopolitics (Law, Justice, and Ecology Series of Routledge, 2019).

Gedik Y, 'Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma', (2020) 3 (3) International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences 196-215.

Güneş AM, Çevre Hukuku (5. Bası, Adalet Yayınevi 2023).

Kaboğlu İÖ, Çevre Hakkı (İletişim Yayınları 1996).

Kışlalıoğlu M ve Berkes F, Çevre ve Ekoloji (15. Bası, Remzi Kitabevi 2017).

Korn H ve diğerleri, "Further Development of the Ecosystem Approach" (2003) Report of the International Workshop 1.

Laffoley DdA ve diğerleri, The Ecosystem Approach, (Coherent actions for marine and coastal environments. A report to the UK Government, English Nature, 2004).

Maltby E, 'Some European Perspectives of the Ecosystem Approach', (BFN Federal Agency for Nature Conservation, Skripten 78, 1998).

Naess A, 'Derin Ekolojinin Temelleri' iç Günseli Tamkoç (ed), Derin Ekoloji, (Ege Yayınları 1994).

Odum EP ve Barrett GW, Ekoloji'nin Temel İlkeleri, Işık K (çev) (5. Bası, Palme Yayıncılık 2008).

Özer MA, 'Yönetişim Üzerine Notlar' (2006) (63) SD 59-89.

Pearce DW ve Turner RK, Economics of Natural Resources and the Environment, (Johns Hopkins University Press 1990).

Platjouw FM, Environmental Law and the Ecosystem Approach (Routledge 2016).

Ruhl JB ve Kraft SE, The Law and Policy of Ecosystem Services (Island Press 2007).

Sands P ve diğerleri, Principles of International Environmental Law (Cambridge University Press 2012).

Sarıbeyoğlu Skalar M, Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma (Beta Yayınevi 2015).

Scott K, 'International Environmental Governance: Managing Fragmentation through Institutional Connection' (2011) 12 (1) MJIL 177-216.

Sobacı MZ, 'Yönetişim Kavramı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler' (2007) 5 (1) YBD 195-208

Şakacı BK, 'İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi' (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 2011).

Tekeli İ ve Ataöv A, Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2017).

Ünder H, Çevre Felsefesi (Doruk Yayınları 1996).

Yılmaz Turgut N, Çevre Politikası ve Hukuku (2. Bası, İmaj Yayınevi 2012).

<<https://digitallibrary.un.org/record/204288?v=pdf>>

<<https://documents1.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf>>

<<https://events.development.asia/system/files/materials/2016/12/201612-environmental-law-principles-sustainable-development.pdf>>

<<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>>

<<https://taylorandfrancis.com>>

<<https://www.britannica.com/topic/sustainable-development>>

<<https://www.cbd.int/decision/cop?id=7148>>

<<https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>>

<<https://www.cbd.int/doc/meetings/esa/ecosys-01/official/ecosys-01-03-en.pdf>>

<https://www.ila-hq.org/en_GB/documents/conference-resolution-english-newdelhi-2002-3>

<<https://www.jstor.org>>

<<https://www.lexpera.com.tr>>

<<https://www.sdgfund.org/mdgs-sdgs>>

<<https://www.turcademy.com/tr>>